

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГІРУК ВОЛОДИМИР ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 343.985:343.62-053.2

**ТАКТИКА ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ
ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Мировська Анна Всеволодівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та судової медицини

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Лук'янчиков Євген Дмитрович,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
професор кафедри інформаційного права та
права інтелектуальної власності

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Сергєєва Діана Борисівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Захист відбудеться «30» квітня 2021 року о 15⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «30» березня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Насильницькі злочини відносно малолітніх останніми роками набувають загрозливих масштабів та негативно впливають на нормальний здоровий розвиток дітей. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 150 млн дівчат і 73 млн хлопчиків віком до 18 років піддавалися різним формам насильства та експлуатації. Державним комітетом статистики спільно з Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) на території України зафіксовано понад 60 % дітей, у віковій групі від 2 до 14 років, які зазнають щонайменше однієї з форм насильства¹.

Значний резонанс, в контексті досліджуваної проблеми, належить злочинам, пов'язаним із домашнім насильством та таким небезпечним його проявам, як вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, посяганням на статеvu недоторканість тощо.

Згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора, упродовж 2017 року відносно малолітніх осіб зареєстровано 2,2 тис. кримінальних правопорушень, серед яких переважають: насильницькі – 162 (7,3 %); корисливо-насильницькі – 202 (9,2 %), статеві – 39 (1,8 %); у 2018 році – 2,2 тис. кримінальних правопорушень, з них: насильницькі – 157 (7,1 %); корисливо-насильницькі – 187 (8,4 %); статеві – 28 (1,3 %); у 2019 році – 2,2 тис. кримінальних правопорушень, зокрема: насильницькі – 191 (8,6 %); корисливо-насильницькі – 152 (6,9 %); статеві – 92 (4,1 %); у 2020 році – 2,1 тис. кримінальних правопорушень, з яких: насильницькі – 173 (8,5 %); корисливо-насильницькі – 103 (5,0 %); статеві – 151 (7,4 %). У 2021 році на території України відносно малолітніх осіб зареєстровано 402 кримінальних правопорушення, з яких переважну більшість становлять: насильницькі – 41 (10,1 %); корисливо-насильницькі – 16 (3,9 %), статеві – 20 (4,9 %)².

Напрями протидії аналізованій категорії протиправних діянь залежатимуть не лише від своєчасності виявлення ознак насильницьких злочинів, вчинених відносно малолітніх осіб та обґрунтованості прийнятих рішень про початок кримінального провадження, але і від повноти та точності виявлених та зафіксованих слідів, і в першу чергу психофізіологічних особливостей малолітнього потерпілого.

Водночас, за результатами опитування слідчих Національної поліції України, більшість респондентів вказує на дефіцит інформації щодо особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій з малолітніми (55,9 %), в тому числі і відсутність методичних розробок стосовно тактики допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів (70,4 %) та специфіки використання спеціальних знань (38,8 %).

---

¹ Sustainable development goals Ukraine. Monitoring report. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/publ/SDGs13.01.2020_engl.pdf.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна) : наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали фундаментальні праці фахівців у галузі криміналістики, кримінології, психології, кримінального права та процесу: Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеевої, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Я. Горбачевського, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, Д. О. Савицького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергеевої, О. П. Снігерьова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, М. І. Хавронюка, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, І. Я. Фрідмана, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та ін.

Водночас актуальні питання тактики допиту вивчали: В. О. Коновалова – тактику допиту свідків (1953); В. Ю. Шепітько – психологію та тактику допиту неповнолітніх (1991); В. К. Весельський – тактичні проблеми допиту (1999); Т. П. Матюшкова – тактику допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів (2006); Н. М. Максимишин – криміналістичні та процесуальні аспекти судового допиту (2009); Д. М. Піскун – тактичні та психологічні основи очної ставки (2009); І. А. Колесник – тактику виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків (2010); Н. В. Павлюк – процес формування показань неповнолітніх (2011); Н. М. Калинюк – тактику проведення очної ставки (2012); О. М. Процюк – кримінальну процесуальну регламентацію та тактику допиту неповнолітнього підозрюваного (2017); І. А. Жалдак – тактику проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (2020).

Аналіз наявного наукового доробку дає змогу дійти висновку, що досі не здійснено окремого комплексного наукового дослідження, присвяченого вивченню проблем тактики допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. Це слугує підґрунтям можливого формування недостовірних показань малолітніми потерпілими, спричиняє низький рівень методичного забезпечення процесуальної діяльності слідчих та призводить до затягування розслідування. Зазначене зумовлює вибір теми дисертаційного дослідження та визначає його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; п. 7 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275; Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 29 жовтня 2015 року (протокол № 20)

і зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1065, 2015 рік).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є формування науково обґрунтованих засад тактики допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність виконання таких *задач*:

- окреслити криміналістично значущі ознаки особи малолітнього потерпілого та визначити кореляційні зв'язки з особою злочинця;
- визначити способи насильницьких злочинів щодо малолітніх та з'ясувати їх вплив на формування показань малолітнього потерпілого;
- з'ясувати вплив обстановки вчинення насильницьких дій на формування показань малолітнього потерпілого;
- встановити психологічні засади формування показань малолітнього потерпілого;
- визначити особливості використання спеціальних знань під час допиту малолітнього потерпілого;
- систематизувати тактичні та процесуальні особливості залучення спеціалістів до допиту малолітніх потерпілих;
- розробити комплекс тактичних правил планування та підготовки до допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів;
- запропонувати систему тактичних прийомів допиту малолітніх потерпілих для вирішення типових слідчих ситуацій під час розслідування насильницьких злочинів;
- систематизувати тактичні прийоми активізації пам'яті малолітніх допитуваних для подолання протидії розслідуванню;
- визначити допустимість тактичних ризиків під час допиту малолітніх потерпілих у конкретних слідчих ситуаціях та запропонувати шляхи їх уникнення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі кримінального провадження та проведення допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів.

Предмет дослідження – тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та оптимального урахування специфіки об'єкта та предмета дослідження в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального з'ясування змісту досліджуваних питань (розділ 1, 2, 3); *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень і підходів (розділи 1, 2, 3); *історико-правовий* – для дослідження генезису і стану наукового розроблення проблем, пов'язаних з тактикою допиту малолітніх осіб (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2., 3.3); *системноструктурний* – для формування організаційно-тактичних завдань слідчого в процесі допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів (розділ 3); *системного аналізу* – у контексті визначення напрямів удосконалення тактики допиту малолітнього потерпілого від

насильницьких злочинів (підрозділ 3.4); *статистичний* – задля підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (розділи 1, 2, 3); *соціологічний* – з метою підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих органів досудового розслідування (розділи 1, 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період 2008–2020 років; узагальнені результати вивчення матеріалів 63 кримінальних проваджень (справ) про насильницькі злочини відносно малолітніх потерпілих (ст.ст. 115, 121, 126-1, 135, 137, 149, 151-1, 152, 155, 156, 156-1 КК України), що перебували у провадженні упродовж 2008–2020 років; зведені дані опитування слідчих Національної поліції України (152 респонденти з міста Києва, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Львівської, Одеської областей); огляди судово-слідчої практики, офіційні звіти й довідки, інший практичний матеріал підрозділів Національної поліції України, а також особистий досвід слідчої роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо тактики допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– запропоновано класифікацію форм насильницьких дій відносно малолітніх потерпілих (фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство) з подальшим виокремленням способів їх вчинення для з'ясування впливу на формування показань малолітнього потерпілого та обрання найбільш раціональних тактичних прийомів допиту;

– окреслено зміст елементів обстановки вчинення насильницького злочину відносно малолітніх, які впливають на формування показань потерпілого (психологічні відносини, що виникають між учасниками події, місце вчинення насильницького злочину, час та хронологічна характеристика події, часті спогади того, що трапилося і, пов'язані з цим переживання);

– запропоновано диференційовану систему тактичних прийомів допиту (організаційні, психологічні, вербально-поведінкові та комунікативно-діяльнісні) малолітніх потерпілих залежно від слідчих ситуацій на різних етапах розслідування насильницьких злочинів, а також з урахуванням вікових особливостей допитуваного;

удосконалено:

– типологію особи малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів, залежно від форм віктимного зв'язку зі злочинною подією, що сприяє виявленню джерел інформації про злочин і позначається на обранні тактичних прийомів допиту з метою забезпечення психологічного контакту з допитуваним;

– рекомендації щодо використання спеціальних знань під час допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів, з урахуванням психічного та фізичного розвитку допитуваного;

– криміналістичні рекомендації щодо застосування тактичних прийомів активізації пам'яті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів під час допиту, для подолання протидії розслідуванню;

дістало подальший розвиток:

– підходи щодо визначення особливостей психологічних засад формування показань малолітнього потерпілого на етапах сприйняття, запам'ятовування та відтворення події злочину, із урахування об'єктивних та суб'єктивних факторів;

– систематизація тактичних та процесуальних особливостей залучення психологів та педагогів до допиту малолітніх потерпілих для надання консультацій та допомоги у проведенні допиту;

– криміналістичні рекомендації щодо тактичних особливостей планування та підготовки до допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів із урахуванням їх вікових та індивідуальних психологічних особливостей;

– підходи щодо визначення допустимості тактичних ризиків під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів у конкретних слідчих ситуаціях та пропозиції щодо уникнення або мінімізації тактичних ризиків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування – для безпосереднього використання розроблених рекомендацій слідчими Національної поліції України під час розслідування кримінальних проваджень за фактами насильницьких злочинців відносно малолітніх осіб (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 12.02.2018; Головного управління Національної поліції у Київській області від 10.02.2018; Головного управління Національної поліції у Житомирській області від 11.02.2021);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, під час проведення різних видів занять з дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень»; під час створення навчально-методичного фільму «Розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (акт Національної академії внутрішніх справ від 28.01.2021);

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження проблем та розроблення науково обґрунтованих положень і рекомендацій з питань тактики допиту малолітніх та неповнолітніх осіб (акт Національної академії внутрішніх справ від 01.02.2021).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних та міжвідомчих науково-практичних конференціях: «Європейська інтеграція України: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 2016); «Розвиток правової системи України в

умовах сьогодення» (Харків, 2017); «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (Львів, 2017); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.); «Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів» (м. Київ, 2021 рік).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 13 наукових публікаціях, серед яких сім статей – у журналах, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні (Словацька Республіка), а також у п'яти тезах, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань на 25 сторінках) і п'яти додатків на 26 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, із них основний текст – 185 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; конкретизовано шляхи й форми їх упровадження та апробації, зокрема в публікаціях дисертанта, у яких відображено основні положення дослідження.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження тактики допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів» складається із трьох підрозділів і присвячений дослідженню питань стосовно визначення теоретичних та правових засад допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів та впливу на формування показань окремих елементів криміналістичної характеристики злочинів.

У *підрозділі 1.1. «Характеристика особи малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів»* на основі комплексного опрацювання наукових джерел та правоохоронної практики встановлено комплекс криміналістично значущих ознак і властивостей, що характеризують особу малолітнього потерпілого, дають змогу з'ясувати її взаємозв'язок з особою злочинця та дозволяють визначити ефективну тактику допиту.

Запропоновано узагальнений портрет малолітньої потерпілої особи, використання якого сприятиме виявленню джерел інформації про злочин і позначатиметься на обранні тактичних прийомів допиту. У переважній більшості малолітніми потерпілими відносно яких вчиняють насильницькі злочини є діти, яким властива довірливість – 95 %, наївність – 87 %, у яких спостерігається відставання психічного розвитку – 56 %, а також емоційна невірноваженість – 31 %.

Встановлено наявність типових зв'язків та відносин між особою малолітнього потерпілого та злочинцем: 1) зв'язки родинного характеру (особи, які вчиняють насильницькі дії відносно малолітніх перебувають у родинних стосунках з останнім) – 65,8 %; 2) насильницький злочин вчинено знайомими малолітнього потерпілого (за місцем навчання або проживання, в межах дозвілля та проведення вільного часу тощо) – 41,4 %; 3) особа злочинця та малолітній потерпілий раніше не були знайомі – 34,9 %; 4) малолітні потерпілі знаходились у матеріальній та психологічній залежності від опікунів, вихователів, вчителів – 23,7 %.

Наголошено, що можливість встановлення психологічного контакту із допитуваним та якість отриманої під час допиту інформації обумовлена володінням слідчим певними категоріями відомостей про особу малолітнього потерпілого, а саме: загально-демографічними (вік і пов'язані з ним особливості розвитку дитини; сімейний стан, а саме інформація про батьків (або осіб, що їх замінюють) та інших членів родини, склад сім'ї; місце та матеріально-побутові умови проживання; коло спілкування і найближче оточення) – 62,5 %; соціально-психологічними (дослідження рис характеру, типу темпераменту, емоційно-вольової сфери, культурного рівня, психологічних наслідків насильства тощо) – 54,6 %; біологічними (фізичний розвиток дитини та наявність фізичних і психічних недоліків) – 20,4 %.

У підрозділі 1.2. «Вплив способу вчинення насильницького злочину на формування показань малолітнього потерпілого» з'ясовано, що найбільш поширеними категоріями злочинів, які вчиняються відносно малолітніх осіб є: 1) статеві (зґвалтування, сексуальне насильство, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх) – 55,9 %; 2) проти здоров'я (умисне тяжке та середньої тяжкості тілесне ушкодження, спричинення легкої шкоди здоров'ю, побої і мордування, катування тощо) – 34,2 %; 3) проти життя (умисне вбивство, вбивство матір'ю новонародженої дитини, вбивство, вчинене в стані афекту, заподіяння смерті з необережності, доведення до самогубства, залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані тощо) – 28,9 %; 4) проти волі, честі та гідності особи (викрадення людини, незаконне позбавлення волі, незаконне поміщення в психіатричний заклад, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини та експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) – 17,8 %.

Обрання способу вчинення насильницьких дій відносно малолітньої особи обумовлено віком потерпілого, особливостями його розвитку, наявністю фізичних і психічних вад, сімейним станом, місцем проживання, місцем навчання, колом спілкування, доступом потерпілого до мережі Інтернет тощо.

Основними формами насильницьких дій, які застосовуються відносно малолітніх осіб є: фізичне насильство – 73,7 %; психічне насильство – 39,5 %, сексуальне насильство – 47,4 %. Останнім часом частішають випадки вчинення економічного насильства відносно малолітніх – 18,4 %.

Встановлено наслідки застосування конкретної форми насильства, які негативно впливають на процедуру допиту малолітнього потерпілого, зокрема:

1) при вчиненні фізичного насильства малолітні потерпілі можуть замовчувати факти та обставини вчинення насильницьких дій щодо них, відчуючи загрозу власній безпеці та, вважаючи, що саме вони спричинили нанесення тілесних ушкоджень своєю поведінкою, сліди від тілесних ушкоджень пояснюють випадковим травмуванням або самопошкодженням, заплутано і неправдиво надають показання про причини та способи отримання травм; 2) при вчиненні психічного насильства може мати місце відмова надавати показання через страх реалізації погроз вчинення насильницьких дій; 3) при вчиненні насильницьких дій сексуального характеру малолітні не завжди розуміють значення вчинених стосовно них дій сексуального характеру і через малий вік не вміють описати такі дії, недооцінюють ступінь тяжкості насильницьких дій з боку батьків, піклувальників, інших осіб, щоб виправдати їх або приховати свої страждання тощо.

У підрозділі 1.3. «Значення обстановки вчинення насильницького злочину для формування показань малолітнього потерпілого» досліджено зміст обстановки вчинення насильницьких злочинів відносно малолітніх потерпілих, який обумовлює обрання тактичних і психологічних прийомів допиту.

Переважно місцями вчинення насильницьких злочинів відносно малолітніх осіб: квартира, будинок – 44,7 %; нежитлові або занедбані (пусті) приміщення – 34,9 %; лісові масиви, паркові зони й поля – 27,0 %; підвали й горища будівель – 19,1 %; гуртожитки – 12,5 %; під'їзди будинків і сходові площадки – 11,2 % та інші місця (лікарні, школи, дитячі садки, дитячі майданчики, виховні установи) – 3,9 %.

Згідно з результатами опитування слідчих Національної поліції України, 84,2 % вважають, що обстановка вчинення насильницького злочину суттєво впливає на формування показань малолітніх потерпілих. Врахування під час допиту особливостей сприйняття малолітньою особою обстановки та обставин події у момент вчинення злочину дозволить уникнути помилок у її показаннях.

Під час дослідження виокремлено ряд компонентів обстановки злочину, які впливають на формування показань малолітнього потерпілого та врахування яких дозволить отримати достовірну інформацію під час допиту: психологічні відносини, що виникають між учасниками події – 31,6 %; часті спогади того, що трапилося і, пов'язані з цим переживання – 29,6 %; час та хронологічна характеристика події – 15,1 %; безпосереднє місце вчинення насильницького злочину – 23,7 %.

Розділ 2 « Використання спеціальних знань під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів» складається з трьох підрозділів і присвячений висвітленню процесуальних і тактичних засад використання спеціальних знань під час проведення допиту малолітніх осіб, а також особливостей формування показань зазначеної категорії потерпілих.

У підрозділі 2.1. «Психологічні засади формування показань малолітнього потерпілого» досліджено процес формування показань малолітніх осіб, які стали жертвами насильницьких злочинів та охарактеризовано основні його етапи на стадіях сприйняття, відображення, запам'ятовування, відтворення інформації щодо події злочину.

З'ясовано, що повнота і достовірність сприйняття, запам'ятовування та відтворення малолітньою особою обставин вчиненого насильства обумовлені: віком та статтю малолітнього потерпілого, особливостями його розвитку; роллю малолітнього потерпілого під час вчинення злочину та розумінням наслідків злочину; ставленням малолітнього потерпілого до встановлення істини; позицією найближчого оточення малолітнього потерпілого щодо вчиненого злочину і злочинця; відносинами, які виникли між малолітнім потерпілим та особою злочинця, його ставленням до злочинця; способами насильницьких дій, застосованими відносно малолітнього потерпілого, тощо.

Виокремлено психологічні особливості формування показань залежно від гендерної приналежності малолітнього потерпілого та сформовано практичні рекомендації для слідчих щодо їх урахування під час допиту, зокрема: хлопцям притаманна точність та об'єктивність при оцінці подій, оперування реальними фактами, швидка концентрація уваги, спостережливість, розвинений невербальний і загальний інтелект, а також можливості орієнтування в просторі; дівчатам - суб'єктивність та вразливість, відсутність точних формулювань, емоційність, оперування інтонацією, мімікою, жестикуляцією, висловлення думок у непрямій формі та використання перебільшень.

Доведено, що психологічним особливостям формування показань малолітніх потерпілих притаманні: яскраве емоційне забарвлення – 51,9%; поверховість сприйняття та відтворення – 46,0%; вибірковість сприйняття та відтворення – 30,9%; повнота сприйняття, запам'ятовування та відтворення – 13,1%, що підтверджується результатами анкетувань слідчих Національної поліції України.

У підрозділі 2.2. «Особливості використання спеціальних знань під час допиту малолітнього потерпілого» визначено основні форми використання спеціальних знань під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів, зокрема: безпосереднє використання слідчим спеціальних знань; консультаційна та довідкова допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні допиту; участь спеціаліста під час допиту; допит спеціаліста за обставинами, пов'язаними з їх професійною діяльністю.

Безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час допиту малолітньої особи дозволить: забезпечити повноту виявлення джерел доказової інформації, точність та правильність їх фіксації, оцінки та використання під час розслідування; визначити предмет допиту та межі доказування; обрати оптимальний час та місце проведення допиту, а також найбільш ефективні тактичні прийоми допиту; визначити коло учасників та вирішити питання стосовно залучення спеціалістів з відповідної сфери, тощо.

Отримання слідчим консультаційної та довідкової допомоги від спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в проведенні допиту дозволить: спрогнозувати поведінку малолітньої особи та інших учасників під час допиту; визначити оптимальні способи викриття неточних, неповних, помилкових або неправдивих показань малолітньої особи; подолати несприятливі або конфліктні ситуації; коректно сформулювати запитання, тощо. Результативність використання

консультацій підтверджують 79,7 % слідчих, 80,9 % судових експертів, 92,6 % педагогів та психологів.

Питання щодо залучення спеціаліста до участі у проведенні допиту малолітньої особи обумовлено слідчою ситуацією та вирішується залежно від 1) місця роботи спеціалістів (державні чи недержавні підприємства, установи, організації); 2) залежно від мети залучення спеціаліста до допиту; 3) залежно від форми допомоги, яку надає спеціаліст; 4) залежно від категорії допитуваної особи; 5) залежно від фаху спеціальних знань.

У підрозділі 2.3. «Залучення спеціаліста до допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів» обґрунтовано практичну значущість залучення педагогів та психологів до допиту малолітнього потерпілого, внаслідок особливостей психофізіологічного розвитку допитуваних осіб.

З'ясовано, що використання спеціальних психологічних або педагогічних знань під час допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів дозволить не лише отримати інформацію про подію кримінального правопорушення, але і отримати відомості про психологічні особливості допитуваного.

При вирішенні питання про залучення до допиту психологів та педагогів важливим є також урахування фізичних та психічних вад допитуваної особи: 1) за наявності психічних вад здоров'я доцільно залучати психіатра; 2) за наявності таких фізичних вад як глухота, німота - сурдопсихолога (сурдопедагога); 3) за наявності порушень зору (сліпота, слабозорість) - тифлопсихолога (тифлопедагога).

Згідно з результатами опитування, 152 слідчих Національної поліції України 92,1 % респондентів відзначили про доцільність залучення до допиту спеціаліста-психолога; 50,0 % – вважають за необхідне залучати до допиту педагога; 2,6 % – обґрунтували позицію щодо запрошення психіатра; 36,8 % опитаних надали перевагу обов'язковому призначенню та проведенню судово-психологічної експертизи.

Визначено критерії, яким повинен відповідати психолог або педагог, запрошений для участі у допиті малолітнього потерпілого від насильницьких дій: наявність практичного досвіду – 71,0%; наявність спеціальних педагогічних знань – 50,0 %; вміння поставити питання під час проведення допиту малолітнього потерпілого – 36,8 %; незацікавленість у результатах досудового розслідування – 36,8 %.

Запропоновано під час допиту малолітньої особи у віці від 2 до 7 років залучати до допиту дитячого психолога. Під час допиту малолітньої особи у віці від 7 до 14 років доцільно залучати педагога. В таких випадках доцільно надавати перевагу фахівцю із навчального закладу, в якому навчається допитуваний, оскільки робота з дітьми, яку проводить останній, дозволяє йому постійно спостерігати за своїми вихованцями, розуміти коли малолітній обманює, перебільшує, фантазує, знаходиться під впливом дорослих тощо.

Розділ 3 «Організація проведення допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів» складається із чотирьох підрозділів і присвячений висвітленню організаційних та тактичних засад допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів у різних слідчих ситуаціях, а також уникненню негативних наслідків, пов'язаних із тактичними ризиками.

У підрозділі 3.1. «Підготовка до допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів» визначено організаційні та тактичні заходи, які передують допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів та послідовно охоплюють наступні етапи: узагальнення та аналіз інформації, яка міститься в матеріалах кримінального провадження та стосується обставин кримінального правопорушення, характеристики малолітньої потерпілої особи, її сім'ї; вирішення питання щодо залучення до допиту родичів малолітнього потерпілого та необхідних спеціалістів (педагог, психолог, лікар, фахівець органу опіки та піклування, тощо); обрання місця і часу проведення допиту; підготовка коректних запитань із урахуванням вікових особливостей малолітнього потерпілого та складання письмового плану.

Типовими джерелами отримання інформації про малолітнього потерпілого на стадії підготовки до допиту є: безпосередньо сама малолітня особа (особисте спілкування, попередні показання малолітнього – 63,2 %; батьки або інші законні представники малолітнього – 45,4 %; характеризуючі матеріали з місця навчання – 69,1 %; показання свідків – 50,0 %.

Доведено, що ретельне вивчення особи малолітнього потерпілого дозволить: обрати найбільш ефективні прийоми допиту – 41,4 %; забезпечити повноту та всебічність під час з'ясування причин та умов вчинення злочину – 37,5 %; коректно побудувати психологічний портрет (профіль) злочинця – 36,8%; спрогнозувати поведінку малолітнього потерпілого під час допиту – 31,6 %; сформулювати версії щодо особи злочинця та мотивів вчинення злочину – 28,9 %; ефективно планувати та обирати тактику проведення інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, судових дій – 16,4 %; обирати та здійснювати оптимальні заходи, що спрямовані на забезпечення безпеки потерпілого – 4,6 %.

Акцентовано увагу на доцільності вирішення питання про застосування під час допиту малолітнього потерпілого аудіо-, відеозапису, про що зазначають 63,2 % опитаних працівників Національної поліції України, а 36,8 % – уважають такий процес фіксації недоречним з психологічної точки зору.

Встановлено фактори, які позитивно впливають на результативність допиту малолітнього потерпілого, зокрема: участь психолога – 55,3 %; обрання форми взаємодії з дитиною – 50,0 %; обрання місця проведення допиту – 34,2 %; участь педагога – 31,6 %; кількість присутніх – 26,3 %; ступінь взаємодії слідчого з батьками малолітнього – 23,7 %; час проведення допиту – 18,4 %.

Відповідно до зарубіжного досвіду окремих держав Європейського Союзу, запропоновано у слідчих підрозділах створювати ювенальні групи, представники яких будуть забезпечувати здійснення кримінального провадження та проведення окремих слідчих (розшукових) дій з малолітніми та неповнолітніми особами. До

складу таких груп включати слідчих, з числа осіб жіночої статті, які обов'язково мають додаткову профільну освіту (педагогічну, психологічну) або сертифікати (свідоцтва) про завершення курсів з основ дитячої педагогіки й психології.

У підрозділі 3.2. *«Зв'язок системи тактичних прийомів допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів із слідчими ситуаціями»* проаналізовано та схарактеризовано типові ситуації, які виникають під час допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів, зокрема: 1) малолітня потерпіла особа надає достовірні показання та займає активну позицію у викритті злочинця – 31,6 %; 2) малолітня потерпіла особа не з'являється до слідчого для проведення допиту, відмовляється надавати показання щодо обставин вчиненого відносно неї насильницького злочину та не пояснює причини такої відмови – 39,5 %; 3) малолітня потерпіла особа надає недостовірні показання щодо обставин вчиненого відносно неї насильницького злочину та змінює попередні показання, отримані під час первинного допиту – 23,7 %; 4) малолітня потерпіла особа не пам'ятає обставин злочину внаслідок об'єктивних або суб'єктивних факторів – 18,4 %.

За умов несприятливої ситуації, під час проведення допиту малолітньої потерпілої особи від насильницьких злочинів, запропоновано використовувати систему тактичних прийомів допиту, яка дозволить усунути конфлікти між допитуваним та слідчим, допитуваним та його представниками, представниками малолітньої особи та слідчим, а також забезпечить можливість отримання позитивного результату: з'ясування кола осіб, які впливають на показання малолітніх осіб; проведення повторного допиту; встановлення спільно з психологом (педагогом) характеру та причин емоційного стану потерпілого; логічний аналіз протиріч у показаннях допитуваного; створення сприятливої обстановки допиту, в тому числі використання «зелених кімнат»/«child-friendly room»; деталізація показань; створення у малолітнього потерпілого перебільшеного уявлення про ступінь обізнаності слідчого щодо обставин злочинної події, окремих її епізодів або співучасників; одержання від малолітнього потерпілого пояснень про причини та мотиви зміни раніше наданих показань або відмови від них; звернення до обставин, які суміжні за часом і простором; демонстрація набору аналогічних об'єктів; допит на місці події або в обстановці, яка пов'язана з ним; пропозиція намалювати схему місця події, розташування осіб і предметів в обстановці певного місця, їх переміщення, тощо.

Встановлено, що нейтралізація конфліктної ситуації під час допиту залежить від встановлення та усунення мотивів, що спонукають малолітніх потерпілих до дачі неправдивих показань, зміни або відмови від дачі показань.

У підрозділі 3.3. *«Прийоми активізації пам'яті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів»* сформовано криміналістичні рекомендації щодо застосування тактичних прийомів активізації пам'яті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів під час допиту, для подолання протидії розслідуванню у несприятливих слідчих ситуаціях.

Обґрунтовано, що комплекс тактичних прийомів активізації пам'яті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів має включати наступні алгоритми: використання слідчим під час допиту зображувального потенціалу малолітнього потерпілого; створення відповідної сприятливої обстановки допиту; пред'явлення малолітньому допитуваному різних об'єктів; проведення повторного допиту; вирішення питання щодо своєчасного проведення допиту з найменшим відривом у часі від моменту вчинення насильницьких дій; проведення слідчої (розшукової) дії на місці безпосереднього вчинення насильницьких дій.

За результатами анкетування слідчих Національної поліції України 47,4 % респондентів вказали на наявність протидії розслідуванню під час допиту малолітніх потерпілих, зокрема: з боку підозрюваних осіб – 44,7 %; з боку малолітнього потерпілого – 23,7 %; з боку батьків малолітнього потерпілого – 18,4 %; з боку посадових осіб державних і недержавних структур – 10,5 %.

Акцентовано увагу, що найбільш типовими формами протидії під час допиту є психологічна неготовність малолітнього потерпілого надавати показання, неможливість адекватно відповідати на запитання слідчого, негативний вплив з боку дорослих, схильність до фантазування тощо. Так, на думку слідчих внаслідок фантазування малолітніх неправдивість у показаннях виникає у 76,3 % випадків, а 31,6% супроводжується обставинами, які обумовлюють виникнення добросовісної помилки у показаннях.

У підрозділі 3.4. «Тактичні ризики під час допиту малолітніх потерпілих та шляхи їх уникнення» досліджено підходи щодо визначення допустимості тактичних ризиків під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів у конкретних слідчих ситуаціях та сформовано пропозиції щодо їх уникнення.

Використання тактичного ризику повинно відповідати наступним принципам: допустимість застосування конкретного тактичного прийому відносно конкретної ситуації; прогнозованість результатів допиту як наслідку реалізації тактичного рішення; можливість варіювання доказовою інформацією.

З'ясовано, що основними формами використання тактичних ризиків під час допиту є: ризики, пов'язані безпосередньо з проведенням зазначеної слідчої (розшукової) дії; ризики, пов'язані з обранням тактичних прийомів; ризики, пов'язані з обранням місця, час та порядку допиту; ризики, пов'язані із заміною однієї слідчої (розшукової) дії на іншу.

Факторами об'єктивного характеру, які впливатимуть на ситуацію тактичного ризику є: обсяг зібраних доказів і ступінь їх достовірності; наявність інформації, яка може сприяти отриманню нових доказів; поведінка особи, щодо якої буде застосований тактичний ризик, тощо. До суб'єктивних факторів відносяться: аналіз і правильна оцінка слідчим комплексу доказової та орієнтуючої інформації; обрання сприятливої ситуації для використання тактичного ризику, обрання подальшої тактики дій на підставі отриманого результату; впевненість слідчого у отриманні позитивного результату.

Прогнозований тактичний ризик під час допиту може сприяти отриманню нових важливих доказів, спростуванню алібі, встановленню осіб, які раніше не допитувалися.

Встановлено, тактичні прийоми, які містять в собі тактичний ризик, а саме: пред'явлення доказів під час допиту, якщо таке пред'явлення носить несподіваний характер; пред'явлення одразу найвагомшого доказу чи усього комплексу наявних доказів; допит на місці вчинення насильницького злочину.

З'ясовано чинники зростання тактичного ризику, а саме: присутність під час допиту законних представників з числа батьків або опікунів; непоінформованість слідчого щодо обставин протиправного діяння та використання слідчим під час допиту не точних відомостей стосовно розслідуваної події.

Запропоновано з метою прогнозування тактичних ризиків під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів, визначення їх допустимості, обов'язково використовувати консультативну допомогу спеціалістів-психологів, які сформулюють рекомендації щодо уникнення тактичних помилок під час допиту.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні особливостей допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів, обґрунтуванні висновків, пропозицій та рекомендацій. До основних результатів, одержаних на підставі аналізу законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Криміналістично значущими характеристиками малолітнього потерпілого, які впливатимуть на обрання тактичних прийомів допиту є: довірливість – 95,2 %, наївність – 87,4 %, інфантильність – 86,8 %, відставання психічного розвитку – 56,7 %, емоційна неврівноваженість – 31,1 %. Важливим аспектом при обранні тактики допиту є урахування кореляційних зв'язків між особою малолітнього потерпілого та злочинцем: 1) потерпілий перебуває у родинному зв'язку із особою злочинця – 65,8 %; 2) потерпілий знайомий з особою злочинця – 41,4 %; 3) потерпілий не знайомий з особою злочинця – 34,9 %; 4) потерпілий перебуває у матеріальній та (або) психологічній залежності від особи злочинця – 23,7 %.

2. Встановлено та систематизовано типові насильницькі злочини відносно малолітніх, зокрема: статеві злочини – 55,9 %; злочини проти здоров'я – 34,2 %; злочини проти життя – 28,9 %; злочини проти волі, честі та гідності особи – 17,8 %, а також визначено способи їх реалізації шляхом застосування: фізичного насильства – 73,7 %; психічного насильства – 39,5 %, сексуального насильства – 47,4 %; економічного насильства – 18,4 %. З'ясовано негативний вплив наслідків застосування конкретної форми насильства відносно малолітньої особи на результати її допиту, а саме: 1) у зв'язку із вчиненням фізичного насильства потерпілі замовчують обставини вчинення насильницьких дій, повідомляють неправдиву інформацію про причини отримання тілесних ушкоджень або взагалі їх приховують; 2) при вчиненні психічного насильства – відмовляються надавати показання під впливом страху реалізації погроз вчинення щодо них насильницьких дій; 3) при вчиненні насильницьких дій сексуального характеру – недооцінюють ступінь тяжкості або взагалі не розуміють значення протиправних дій.

3. Типовими місцями вчинення насильницьких злочинів відносно малолітніх осіб є: квартира, будинок – 44,7 %; нежитлові або занедбані (пусті) приміщення – 34,9 %; лісові масиви, паркові зони й поля – 27,0 %; підвали й горища будівель – 19,1 %; гуртожитки – 12,5 %; під'їзди будинків і сходові площадки – 11,2 % та інші місця (лікарні, школи, дитячі садки, дитячі майданчики, виховні установи) – 3,9 %. Доведено, що обстановка злочину відіграє важливу роль у процесі формування показань. З метою отримання достовірної інформації під час допиту, доцільно з'ясувати відомості про компоненти типової обстановки насильницьких злочинів відносно малолітніх, які впливатимуть на формування показань, зокрема: психологічні відносини, що виникають між учасниками події – 31,6 %; часті спогади того, що трапилося і, пов'язані з цим переживання – 29,6 %; час та хронологічна характеристика події – 15,1 %; безпосереднє місце вчинення насильницького злочину – 23,7 %.

4. Встановлено, що психологічні особливості формування показань малолітнього потерпілого, обумовлені та кореляційно залежні безпосередньо від: криміналістичнозначущих характеристик малолітньої особи; соціально-побутового клімату середовища, у якому перебуває дитина; ролі потерпілого у вчиненому злочині та можливості розуміння ним наслідків; взаємовідносин між малолітньою особою та злочинцем; обраного способу насильницьких дій. Переважно психологічні особливості формування показань малолітніх потерпілих характеризуються: яскравим емоційним забарвленням – 51,9 %; поверховістю сприйняття та відтворення – 46,0 %; вибірковістю сприйняття та відтворення – 30,9 %; повнотою сприйняття, запам'ятовування та відтворення – 13,1 %.

5. Формами використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення насильницьких злочинців відносно неповнолітніх та безпосередньо під час проведення допиту малолітнього потерпілого, є: 1) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань; 2) консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до проведення допиту; 3) участь спеціаліста під час допиту; 4) допит спеціаліста за обставинами, пов'язаними з їх професійною діяльністю.

6. Сформовано критерії, яким повинен відповідати психолог або педагог, запрошений для участі у допиті малолітнього потерпілого від насильницьких дій, зокрема: наявність практичного досвіду – 71,0 %; наявність спеціальних педагогічних знань – 50,0 %; вміння поставити питання під час проведення допиту малолітнього потерпілого – 36,8 %; незацікавленість у результатах досудового розслідування – 36,8 %. Запропоновано, при вирішенні питання про залучення до допиту психолога або педагога, надавати перевагу урахуванню вікових особливостей допитуваного, зокрема для допиту малолітньої особи у віці від 2 до 7 років залучати дитячого психолога, а у віці від 7 до 14 років - педагога.

7. Визначено типові джерела отримання інформації про малолітнього потерпілого, до числа яких відносяться: безпосередньо сама малолітня особа – 63,2 %; батьки або інші законні представники малолітнього – 45,4 %; характеризуючи матеріали з місця навчання – 69,1 %; показання свідків – 50,0 %. З'ясовано, що вивчення особи потерпілого дозволить: обрати ефективну тактику

допиту – 41,4 %; забезпечити повноту та всебічність дослідження всіх обставин злочину – 37,5 %; отримати психологічний портрет (профіль) злочинця – 36,8%; спрогнозувати поведінку малолітнього потерпілого під час допиту – 31,6 %; сформувані версії щодо розслідуваної події злочину – 28,9 %; визначити тактику проведення інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, судових дій – 16,4 %; здійснювати заходи, що спрямовані на забезпечення безпеки потерпілого – 4,6 %. Акцентовано увагу, що на результати допиту малолітнього потерпілого позитивно впливають фактори, пов'язані: із залученням психолога – 55,3 %; обранням коректної форми взаємодії з дитиною – 50,0 %; обранням оптимального місця проведення допиту – 34,2 %; участю педагога – 31,6 %; кількістю присутніх – 26,3 %; ступенем взаємодії слідчого з батьками малолітнього – 23,7 %; часом проведення допиту – 18,4 %. З урахуванням зарубіжного досвіду окремих держав Європейського Союзу, запропоновано створювати у слідчих підрозділах ювенальні групи, до складу яких включати слідчих, з числа осіб жіночої статті, які мають додаткову профільну освіту (педагогічну, психологічну) або сертифікати (свідоцтва) про завершення курсів з основ дитячої педагогіки й психології та які будуть здійснювати процес кримінального провадження та проведення окремих слідчих (розшукових) дій з малолітніми та неповнолітніми особами.

8. Систематизовано типові ситуації, які виникають під час допиту малолітнього потерпілого від насильницьких злочинів, зокрема: 1) особа надає достовірні показання та займає активну позицію у викритті злочинця – 31,6 %; 2) особа не з'являється до слідчого для проведення допиту, відмовляється надавати показання та не пояснює причини такої відмови – 39,5 %; 3) особа надає недостовірні – 23,7 %; 4) особа не пам'ятає обставин злочину внаслідок об'єктивних або суб'єктивних факторів – 18,4 %. Сформовано типові алгоритми, спрямовані на їх вирішення. Встановлено, що порядок і тактика проведення допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів є ситуаційно залежними. З метою нейтралізації несприятливої ситуації допиту, необхідно встановити причин її виникнення та застосувати відповідну систему тактичних прийомів.

9. Важливим напрямом забезпечення повноти, отриманої під час допиту, інформації про подію злочину, є вирішення слідчим питання про застосування тактичних прийомів активізації пам'яті. Виокремлено найбільш ефективні прийоми активізації пам'яті дитини: 1) вирішення питання щодо своєчасного проведення допиту з найменшим відривом у часі від моменту вчинення насильницьких дій – 72,4 %; 2) використання слідчим під час допиту зображувального та творчого потенціалу малолітнього потерпілого («малювання», «обличчя почуттів», «гра з анатомічними ляльками», «шкатулка із секретами») – 62,5 %; 3) створення відповідної сприятливої обстановки допиту (використання «зелених кімнат»/«child-friendly room») з метою недопущення повторної травматизації особи – 61,8 %; 4) надання малолітньому допитуваному різних об'єктів («гра з іграшками», «телефон») – 59,2 %; 5) проведення повторного допиту – 56,6 %; 6) проведення слідчої (розшукової) дії на місці безпосереднього вчинення насильницьких дій – 48,0 %.

10. До системи тактичних прийомів, що містять в собі тактичний ризик, відносяться: несподіване пред'явлення доказів під час допиту; пред'явлення одразу найвагомшого доказу чи усього комплексу наявних доказів; допит на місці вчинення насильницького злочину. З метою визначення допустимості тактичних ризиків під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів та прогнозування їх наслідків, доцільно використовувати рекомендації спеціалістів-психологів, які допоможуть уникнути тактичних помилок.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гірук В. В. Характеристика малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів: криміналістичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету, серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 5-2. С. 131–134.

2. Гірук В. В. Криміналістична характеристика особи, яка вчинила насильницький злочин відносно малолітнього потерпілого. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №6. С. 221–224.

3. Гірук В. В. Тактичні та процесуальні особливості використання спеціальних психологічних та педагогічних знань у допиті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2-2. С. 60–65.

4. Гірук В. В. Нейтралізація протидії розслідуванню у ході допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. № 26. С. 118-121.

5. Гірук В. В. Зміст та особливості застосування прийомів активізації пам'яті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Право і суспільство*. 2017. № 4-2. С. 178-182.

6. Гірук В. В. Тактичні ризики під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 322-327.

7. Гірук В.В. Організація допиту малолітнього потерпілого. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 178-184.

8. Гірук В.В. Допит малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. тактичні особливості та процесуальні засади. *Юридична наука*. 2020. №2. С. 199-205.

9. Гірук В. В. Вплив обстановки вчинення насильницьких дій на формування показань малолітнього потерпілого. *Європейська інтеграція України: сучасний стан та перспективи розвитку*: зб. тез та доповідей підсумкової наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та 95-річчю Національної академії внутрішніх справ (Київ, 22 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 117-119.

10. Гірук В. В. Способи вчинення насильницьких дій щодо малолітніх осіб. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: зб. тез та доповідей міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 5-6 трав. 2017 р.). Харків, 2017. Ч. 1. С. 135–137.

11. Гірук В. В. Тактичні правила підготовки до допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини*

в Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф., (м. Львів, 18-19 серпня 2017 р.). Львів, 2017. С. 102-105.

12. Гірук В. В. Тактичні та процесуальні засади допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 2. С. 147-151.

13. Гірук В.В. Окремі аспекти використання досягнень сучасної науки та техніки під час допиту малолітнього потерпілого. *Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 200–201.

АНОТАЦІЯ

Гірук В. В. Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню актуальних питань тактики допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. Висвітлено теоретичні та правові засади допиту, а також чинники, які впливають на формування показань дитини. З'ясовано особливості використання спеціальних знань та систематизовано тактичні прийоми допиту малолітніх осіб для вирішення типових слідчих ситуацій під час розслідування насильницьких злочинів. Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо підготовки до допиту потерпілого від насильницьких злочинів та уникнення тактичних ризиків.

Ключові слова: малолітній потерпілий, допит, тактичний прийом, особа злочинця, спосіб злочину, спеціальні знання, психолог, педагог, протидія розслідуванню, активізація пам'яті, тактичний ризик.

АННОТАЦИЯ

Гирук В. В. Тактика допроса малолетних потерпевших от насильственных преступлений. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

В диссертации обобщены результаты исследования насильственных преступлений в отношении малолетних потерпевших. Изучено их сущность и характерные особенности. Главной целью работы является разработка тактики допроса малолетних потерпевших от насильственных преступлений, что обусловило рассмотрение проблем использования специальных знаний при

проведении допроса, применение систем тактических приемов следственного (розыскного) действия, решения типовых следственных ситуаций, возникающих в ходе допроса малолетних лиц и т.д.

Раскрыто содержание основных элементов криминалистической характеристики, выявлены их взаимосвязи. В частности, уделено внимание формированию таких ее элементов как личность потерпевшего, личность преступника, способ совершения преступления и обстановка преступления. Названы характерные черты, а также выделены психологические особенности, признаки присущие малолетним потерпевшим. Кроме того, определен перечень малолетних, которые становятся жертвами насильственных преступлений. Раскрыты основные черты, присущие преступнику, а также установлены связи между данными о личности насильственного преступника и личности малолетнего потерпевшего. Также автор делает попытку классификации лиц, совершающих насильственные действия в отношении малолетних потерпевших, учитывая мотив совершения преступления. На основе анализа теоретических концепций, законодательства и практики обобщенно понятие способа совершения насильственных преступлений в отношении малолетних лиц, обосновано их классификацию по уголовно-правовым и криминалистическим признакам. Раскрыто компоненты обстановки, влияющие на формирование показаний малолетнего потерпевшего в современных условиях, в частности психологические отношения, возникающие между участниками события; место совершения насильственного преступления; время и хронологическая характеристика события; частые воспоминания случившегося и, связанные с этим переживания.

Комплексно проанализированы тактические и процессуальные особенности использования специальных психологических и педагогических знаний при получении показаний от указанной категории пострадавших. Аргументируется, что во время допроса детей младшего школьного возраста и старше целесообразно приглашать педагога, в частности которого знает малолетнее лицо и доверяет ему. При этом мы отдаем предпочтение специалисту из учебного заведения, в котором учится допрашиваемый. Для проведения допроса детей дошкольного возраста, по нашему убеждению, уместно приглашать детского психолога.

Проанализировано содержание противодействия расследованию во время допроса малолетних потерпевших от насильственных преступлений. Установлено, при расследовании исследуемых преступлений и, в частности, во время допроса имело место противодействие со стороны: допрашиваемых малолетних потерпевших, их родителей и других родственников, подозреваемых (обвиняемых). В результате автором обобщены эффективные криминалистические рекомендации нейтрализации такого противодействия и порядок их применения в ходе допроса. Эффективность допроса малолетних потерпевших от насильственных преступлений обусловлена пониманием следователем процесса формирования показаний данной категории лиц и умелым применением приемов, которые активизируют память ребенка об обстоятельствах совершения насильственного преступления. Знание указанных тактических приемов, применяемых в ходе допроса, помогает выбирать правильное направление проведения следственного

(розыскного) действия, эффективные средства допроса и концентрировать внимание на подготовке к нему. Вместе с тем предложенная система тактических приемов актуализации забытого дает возможность воссоздать полную картину события преступления и в дальнейшем выбрать верную стратегию расследования.

Определены особенности и даны рекомендации по совершенствованию процессуальной регламентации допроса малолетнего потерпевшего как во время досудебного расследования, так и во время судебного разбирательства. Вместе с тем на основании изученных мнений практиков раскрыто связь систем тактических приемов допроса со следственными ситуациями при допросе малолетних потерпевших от насильственных преступлений.

Ключевые слова: малолетний потерпевший, допрос, тактический прием, личность преступника, способ преступления, специальные знания, психолог, педагог, противодействие расследованию, активизация памяти, тактический риск.

SUMMARY

Hiruk V. Tactics of interrogation of juvenile victims of violent crimes. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.09 - criminal process and criminology; forensic examination; operational and investigative activities. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the complex research of actual questions of tactics of interrogation of juvenile victims of violent crimes. Theoretical and legal bases of interrogation of juvenile victims and the factors influencing formation of indications of the juvenile victim are covered. The peculiarities of the use of special knowledge are clarified and the system of tactics of interrogation of juvenile victims for the decision of typical investigative situations during the investigation of violent crimes is systematized. Forensic recommendations for preparation for interrogation of juvenile victims of violent crimes and avoidance of tactical risks are offered.

Key words: juvenile victim, interrogation, tactics, identity of the offender, method of crime, special knowledge, psychologist, educator, counteraction to the investigation, activation of memory, tactical risk.

Підписано до друку 30.03.2021 р. Зам. № 168.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк – цифровий.
Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 0,9.
Друк ЦП «КОМПРИНТ». Свідоцтво ДК №4131 від 04.08.2011 р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
095-941-84-99, 067-209-54-30
email: komprint@ukr.net